

Ang MAY-DU

"Buong puso kong ipinagtatapat na nang mga sandaling yaon ay masasabing wala ako sa aking sarili. Aywan kung bakit. Kuma-kain lamang ako ay ano pa. Ang tunay na hinihintay, at marahil ay siyang nang mga sandaling ya-o'y tanging makabubusog sa akin, ay ang pagpapahayag na ako'y inibig ng lalaking aking kasalo. Ni hindi ko naisip na baka sa ami'y may makakitang kakilala ng aking ama't ina na sukat makapagbalita na ako'y may lalaking kaulayaw sa oras ng pagkain. Hindi. Tala-ga nga palang ang pag-ibig, ka-pag siyang namayani sa puso, ay walang naaalalang anuman liban sa lalaking kinahihiligang ng loob. Kung si Silvino'y katulad ng iba, *mabilis at maliksi*, gaya nang madalas kong maringig sa aking mga kasamahan, noon pa'y nakilala na niya disin na ako'y ari't sarili niya. Nguni't alinsunod sa aking pakiwari'y iginagalang ni Silvino ang aking kalagayan at pinamimitaganan niya ang aking pagkadalaga. Napanasin kong nag-aalangan siya sa lahat ng bagay na may-kinalaman sa pakikitungo sa akin. Tumayog tuloy ang aking pagkakilala sa kanya at sa sarili'y nasabing si Silvino'y talagang may malinis na hangarin sa akin. Hindi siya kabilang sa nagkalat na lalaking mapaglaro at mapagsamantala. Samantala'y naglalatang ang init ng pag-ibig sa aking puso.

"Kaya...
 "Sa kanyang mga pag-aalangan ay ako na ang nagbigay dahilang upang ang aming pag-uusap ay magawi sa dakong pinakahihintay-hintay ko.
 "Magmadali tayo sa pagkain ang wika ko.
 "Bakit naman? — itinanong niya.
 "Baka may makapagbalita sa nobya mo na may kasalo kang bahai.
 "Kaululan!—ang buhay na buhay ang loob na nasabi niya na sinundan ng isang tawang nakapagbigay ng dahilang sa aking pagtitiwala.—Ako'y wala pang nobya hangga ngayon...
 "Wala?
 "Oo, talagang wala...
 "Talagang-talaga?
 "Sumpa ko!
 "At itinaas pa ang kanang kamay na nakabukas ang palad.
 "Napangiti ako. Matagal na ipinako sa akin ang kanyang mga mata. At dahil sa ako'y hindi umiimik, siya'y nagpatuloy.

"Upang sabihin ko sa iyo ang totoo, Tuding, ay ngayon ko lamang nakilala ang babaing melaon nang aking hinahanap.
 "Naku, sinungaling...
 "Maniwala ka...
 "At sino ang babaing iyan?
 "Kilala mo!
 "Kilala ko?
 "Oo, kaibigang-kaibigan mo pa.
 "Sumasal ang kaba ng aking dibdib.
 "Isa ba roon sa kasalo natin sa pagkain kahapon?
 "Oo.
 "Sumiklab sa puso ko ang apoy ng panibugho. Naisip kong si Silvino pala'y nakatagpo namin sa restaurant sa San Luis, hindi sa pagka't ako ang hanap kundi ang isa sa aking mga kasama Nawalan ako tuloy ng gana ng pagkain. Ako noon ay nasa isang kalagayang hindi pa man ay nanibugho na. Sinasabing ang panibugho ay pag-ibig. Sukat na ngang makuro ng sinumang makababasa nito kung anong uri ng pag-ibig ang namumugad sa puso ko noon. Uri ng pag-ibig ang sabi ko sapagka't ayon sa ilang bahai ang pag-ibig ay may iba't ibang uri...
 "Nahalata marahil ni Silvino ang malaking pagbabago ng aking pakikiharap sa kanya. Ang ginawa'y kumutsara ng sabaw at...
 "Tuding—anya, at ang kutsara niyang hawak ay itinapat sa aking bibig.
 "Ako'y pumitlag.
 "Tse!...
 "At iningusan ko siya.
 "Baka ka makita ng kung sinong babaing iyon...—ang patapon ko pang salita.
 "Ibig mo bang makilala?—ang tanong niyang nakatawa pa sa akin.
 "Oo...—matigas kong sagot.
 "Kung makilala mo, ano ang iyong gagawin?
 "Aba, wala..."

"Bakit mo ibig makilala, kung gayon?
 "Babatiin ko...
 "At bakit mo babatiin.
 "Sapagka't... wala! sasabi hin ko lamang na mapalad siya.
 "Kung gayo'y tingnan mo—ang nakangiting sabi at itinuro ang malaking salamin na nasa gawing kanan ng kinauupan ko;—ayan ang babaing sinasabi ko sa iyo.
 "Walang-wala naman sa loob ko ang aking pagkakatinging iyon! Sa salaming kanyang itinuro ay wala akong ibang babaing nakita kundi ako. Tanging ako lamang!
 "He, bastos!—ang nawika ko.
 "Aba!
 "Kung iyan ang babaing sinasabi mo ay nagkakamali ka.
 "At bakit?
 "Sapagka't sa puso ng babaing iyan ay may isa nang nagmamay-ari.
 "Siya naman ang nakita kong tila nawala sa kanyang sarili. Ang matinding lungkot na sumapuso niya'y nabakas ko sa kanyang mukha. Natuwa ako, at naisip na ganitihin ko ang ginawa niya sa akin.
 "Kung gayo'y napakasawi kong palad—ang malungkot at pabuntong-hininga niyang nasabi.
 "Kung iyan ang palagay mo'y wala akong magagawa—ang wika ko naman.
 "Hindi siya nakaimik.
 "Ang paningin ko'y nakapako sa kanyang mukha. Noo'y napatunayan kong siya'y umiibig sa akin. Ang aking sinabing *may nagmamay-ari na* sa puso ng babaing nakita ko sa salamin ay napansin kong naging isang suliraning mabigat para sa kanya. Siya'y malungkot na malungkot at ang luha'y halos tumulo. Naawa naman akong kung papaano.
 "Oo, napakasawi kong palad—ang muli niyang sabi.
 "Wala akong magagawa—ang ulit ko naman.
 "Nguni't sino siya?—mausig na tanong,—kilala ko ba?
 "Marahil.
 "Sino nga?
 "Tingnan mo.

"At ako naman ang nagturo sa salamin.
 III
 "Buhat noon ay ipinalagay kong si Silvino ay akin at ako naman ay kanya. Ang totoo ay naging matamis ang aming pag-ibigan. Minamahal ko siya at ako nama'y kanyang minamahal din. Ang pagmamahalan naming ito ay hindi na nalingid sa aking mga kasama sa Unibersidad dala palibhasa ng pangyayaring sa tuwing tanghali halos ay nakakasalo namin si Silvino. Isa tuloy sa mga kaibigan ko ang nakapagsabi ng ganito:
 "Sabi ko nga ba't sunson de pinsan-pinsan e...
 "Kapisan!—ang sabayang tungon naman ng iba sa hawig na mapanukso.
 "Ako'y napapatawa lamang.
 "At bakit, iisa't dadalawa ba ang magpipinsang nagkakamahalang—ang naisasagot kong madalas sa kanila na waring ipinagmamalaki ko si Silvino.
 "Nagkikindatan lamang ang aking mga kasamahan sa klase kung nariringig na sinasabi ko ito sa kanila. Bukod sa riyan ay hindi ko na naman naipagkaila ang aming pag-ibigan. At bakit ko nga ipagkakaila? Sila man ay may mga nobyo na rin.
 "Di naglipat-linggo at napansin ng aking ama ang ayon sa kanya'y tila kakaiba kong kilos. Maaaring siya'y may talagang napupuna sa akin. At totoo naman. Madalas na natitilian ako. Madalas na di makakain. Pati ng aking ina'y napansin kong tila nakikiramdam sa aking mga gawiat kilos. Di sasalang siya'y kinausap ng aking ama. Pagkapuna ko sa gayon nilang pakikimatyang, ako nama'y nagpakaingant na mabuti at binuo sa loob na ako'y di kiki-los ng iba kay sa karaniwan. Nagtagumpay naman ako, at pagkaraan ng ilang linggo pa ay di na nila minata-mataan.
 "Gayon man, isang gabi ay muling inulit ng aking ama ang pangaral na nagawa na niya sa akin. Idinugtong pang magiging subyang sa puso niya ang alin mang kasaliwaang-palad naming mag-

SANG PUSO

Nobela
Ni
INIGO ED.
REGALADO

kakapatid at muling inulit na sabihin sa akin na siya'y walang ibang magiging kaligayahan sa buhay kundi ang pagiging mapayapa ng aming tahanan at ang tagumpay at kapanatagan sa buhay naming mga magkakapatid.

"At ang sabi pa ng aking ama:

"—Wala akong pinakasiikap sa buong buhay ko kundi ang mapanatiling tahimik at marangal ang ating tahanan, pakasikapin naman ninyong mamalagi ang karangala't katahimikang iyan.

"Ako'y nangako sa kanya na aywan ko ba kung bakit kasaliw ng pangakong iyan ang pagtulo ng luha sa aking mga pisngi.

"Sa isang dako, ang ina ko'y madalas na walang kibo sa akin sa hindi ko malamang sanhi. Ilan na ang kinaringgan ko na ang isang ina ay lalong matunog makiramdam kay sa isang ama. Marahil nga ay di nawawala sa kanyang loob ang sapantahang may nakagugulo na sa aking isip. Ngunit ako'y nagkunwa sa kanyang ang lahat ay di ko napapansin. Ang ginawa ko'y lalo akong nagmalambing at sa sarili'y nasabing baka sa gayo'y maparam sa kanyang loob ang anumang pagwawiang-tiwala sa akin. Hinihintay kong ako'y kausapin niya katulad ng pagkausap ng aking tatay, ngunit hindi ito ginawa ng aking ina. Ang pangingilag ko ay naging gayon na lamang.

"Isang araw, kami ni Liling na kapatid kong bunso ay isinama ni Luis sa "Ideal" upang manood. Nang kami'y nasa malaking pintuan na ng sine ay nakita kong si Silvino ay tila namumutlang pasalubong sa amin. Mukhang ligalig na kung papaano. Ang unang kumutob sa aking loob ay baka may-hina siyang kung sinong binata ang aking kasama. Kinindatan ko siya agad at pagkuwa'y sinabi kong:

"—Ipinakikilala ko sa iyo ang aking kapatid—At binalingan ko ito,—Luis, isa kong kaibigan.

"Mag-utos po kayo—ang pangiti ng aking kapatid,—Luis Estrada.

"—Gayon din po naman, Silvino Landoni.

"Kinamayan din niya si Liling at inulit na sinabi ang kanyang pangalan.

"—Lilia Estrada po—ang pangiting wika ni Liling.

"—Manooed yata kayong magkakapatid?—itinanong ni Silvino.

"—Opo, naipangako ko po sa dalawang iyan na sila'y aking ipagsasama.

"—Maganda nga po ang palabas...

"Ibig-ibig kong yayaing pumasok uli si Silvino, pagka't noo'y papalabas na siya; ngunit si Luis ay kasama namin ni Liling, at ayokong magbigay ng anumang pagkakataon upang ang aking lihim ay mahalata ng kahi't na sino sa aking kaanak. Nagkasiya na lamang kami sa pagtitinginan at kami naman ay tila nagkaunawan sa pag-utos ng mga mata.

"Ngunit ang dibdib ko'y parang sinasaksak. Nang kaming tatlong magkakapatid ay nasa pintuan na ay lumingon ako upang tapunan ng huling tingin ang *binatang* nagmamay-ari ng aking puso; anuba't ang tumalampak sa aking mga mata ay buhay na larawan ng isang mag-aanak: akay sa magkabilang kamay ni Silvino ang dalawang batang naghahabulan sa laki at nahuhuli namang nakakapit sa bisig niyang kanan ang isang babaing tila ina ng dalawang bata. Napatigil ako't hinihintay na siya'y lumingon. Hindi ito ginawa ni Silvino at marahil ay wala sa loob na ako'y naiwan sa panig na kanyang pinanggalingan. Kitang-kita pa ng dalawa kong mata na si Silvino at ang babaing iyon ay nagtatawanang mabuti na tila kinatutuwaan ang lakad ng pinakamaliit na batang akay ng lalaki.

"—Mga anak kaya niya?—ang aking naiitanong.

"Nang malaman kong ako pala'y naiwan ng dalawa kong kasama sa may pinto ay nang balik na lamang ni Luis. Nasok kami sa dakong loob at nang palabuin na ang mga ilaw upang mag-

simula ang palabas ay di ko malaman kung bakit parang may kung anino akong kinatakutan. Kung di lamang ako nahihiya sa dalawa kong kasama ay nagyaya na sana akong umuwi. Nagwalang kibo't nagwalang imik na lamang ako. Maganda raw ang palabas at ako'y nasa loob ng sine. Datapwa't parang wala akong nakikitang anuman. Nagkamali ako. Ang nakikita ko nga pala sa kumot na puting aking kinakaharap ay buhay na larawan ng isang mag-anak: isang amang may-akay na dalawang anak at isang inang nakakapit sa bisig ng asawa.

"—Magtutuos kami—ang halos naisigaw ko. Salamat na lamang at ang pagkakapagisigaw kong yaon ay napataon sa halakhakan ng mga nagsisipanood kaya hindi napansin ng dalawa kong kapatid. Nasa gitna pa naman nila ako.

"Pinilit kong ako'y maging mahinahon nang mga sandaling yaon at lalong pinakapilit na ang aking pamansin ay mapako sa palabas na pinanonood. Ngunit anuman ang gawin ko'y walang nakikita ang aking mga mata kundi ang larawang iyon lamang ng isang mag-asawang may kasamang dalawang anak.

"Sa may isang oras na itinagal na palabas ay racatili na lamang ako sa pagmumuni-muni. "Nagkamali kaya ako?"—ang tanong ko sa sarili. Ako kaya'y nakapilit ng isang lalaking hindi na malaya sa kanyang pagkalalaki? O baka naman kaya ang hinagap ko't pangin ang siyang nagkamali? Baka ang lalaking aking tinatanaw ay hindi na si Silvino? At nasisi ko tuloy ang aking sarili. Dangan kasi, akala ko'y si Silvino ng si Silvino ang bawa't lalaking aking makita.

"Itong huli kong naisip ang siyang tila umaliw sa aking kaloo-bang nagugulumihan.

"Pagkatapos ng palabas, lahat ng nagsipanood ay waring nasiyahan sa kanilang nakita. Ang mga katagang "kay-ganda!" ay naringig ko sa bawa't bibig. Si Luis

man ay nakapagsabi nito kay Liling.

"—Kay ganda! kay ganda!...
,"—Kung ganyan ng ganyan ang palabas ay hindi ako magsasawang manood—ang sabi pa ni Luis,—kahi't araw-araw ay isasama ko kayong dalawa, hindi ba, Tuding?

"Oo nga—ang pangiti kong sagot.

"Wala akong naging panalangin habang kami'y umuwi kundi ng maanong huwag akong tanungin ng aking ama at ina kung ano ang aming napanood. Tunay na tunay na wala akong masasabi. Ugali na sa aming tahanan na kapag ang isa o sinuman sa ami'y galing sa isang sine, ang hindi nakapanood ay sabik na nag-uusisa, lalo pa't nabalitaan nilang maganda ang palabas. Hindi ko malaman kung ano ang sasabihin ko sa kanila. Kaya nga ba't pagdating na namin, ako'y nag-asi-asi-kot ng pagbibihis sa aking silid. Lumabas na lamang ako nang maringig na ikinukuwento ni Liling sa dalawa naming matanda ang aming nakita sa *Ideal*. Nakahinga ako ng maluwas.

"—Talagang maganda nga tatay—ang sinabi ko pa sa aking ama upang maipakilalang ako may "nakapanood" din.

"Nagbalik uli ako sa silid at pabagsak na naupo sa isang mesedora. Matagal na wala akong kakibu-kibo roon. Nagpuputok ang aking loob. Nagsisikip ang aking hiningá. Nang pumasok si Liling, ang mga mata ko'y nakapikit.

"—Bakit?—ang naiitanong ng mabait kong kapatid pagkakita sa gayon kong ayos.—Ano ang nangyayari sa iyo?

"Nang ako'y dumilat ay hindi si Liling ang lumantad sa aking mga mata. Ang kisameng aking tinitingala ay naging parang kumot na puti at ang aninong naglaro sa aking mga mata ay naglalarawan ng amang may akay na dalawang anak at sa dakong likod ay nakasunod naman ang isang inang nakahawak sa bisig ng kanyang asawa. Naisip kong kami ni Silvino ay may salitaang magsalo uli bukas sa reataurang may malapad na salamin.

"—Magliliwanagan kami!—ang tangi kong nasabi,—uusisain ko siyang pilit...

(Abangan ang karugtong sa susunod na bilang.)